

XI luku

AINEELLINEN TUOTANTO — YHTEISKUNNALLISEN ELÄMÄN PERUSTA

1. Työn osuus yhteiskunnan synnyssä ja elämässä

Kuten jo edellä todettiin, ihmisyhteiskunta muodostaa aineellisen maailman erityisen osan, joka noudattaa omia olemassaolonsa ja kehityksensä lakeja. Ihmistä ei ole luonut mikään tuntematon, ylikuonnollinen voima, vaan hän on lähtöisin eläinkunnasta ja on sen vuoksi osa luontoa, sen korkein tuote. Ihmiskunta on kulkenut pitkän tien alkukantaisista kiviaseista nykyaikaisiin mutkikkaisiin konejättiläisiin, muinaisista asuinpaikoista ja asutuksista nykyisiin suurkaupunkeihin, kuljeksivien metsäläisten pienistä yhteisöistä suuriin kansakuntiin, menneisyyden niukoista tiedoista luonnon salaisuuksien syvälliseen tieteelliseen tuntemukseen. Yhteiskunnan etenevän kehityksen perustana ja määräävänä voimana on alkukantaisista ajoista lähtien aina meidän päiviimme asti ollut työ, aineellinen tuotanto.

Aineellisten hyödykkeiden tuotanto on ihmiselämän pääasiallinen, ratkaiseva ehto. Voidakseen elää tulee ihmisellä olla ruokaa, vaatteita, asunto, polttoainetta jne. Ja jotta näitä toimeentulovälineitä olisi, on niitä tuotettava.

Ihmiset erottuivat eläinkunnasta ja saavuttivat menestystä luonnonvoimien hallitsemisessa ja kulttuurin kehittämisessä juuri aineellisten hyödykkeiden tuotannon ansiosta. Kun eläimet syövätkä kasveja tai toisia eläimiä, käyttävät ne hyväkseen sellaisia toimeentulovälineitä, joita ne löytävät valmiina luonnosta. Tästä syystä eläimet ovat kokonaan riippuvaisia niitä ympäröivästä luonnosta. Muutokset eläinmaailmassa, niin kauan kuin ihmisten uudistava vaikutus ei vielä tuntunut, tapahtuivat ainoastaan luonnonvoimaisten biologisten prosessien tuloksena, eläinten olemassaolon luonnonehtojen muuttumisen seurauksena.

Ihminen ei mukaudu passiivisesti luontoon, vaan vaikuttaa siihen aktiivisesti, alistaa työn välityksellä luonnonvoimia ja käyttää niitä hyödykseen. Ihmiset muokkaavat luonnon aineita, valmistuen niistä työkaluja ja toimeentulovälineitä. Juuri tässä ihminen eroaa perin pohjin eläimestä.

Työ on ihmisten tarkoituksenmukaista toimintaa, jonka keskeisessä he muokkaavat ja mukauttavat luonnon esineitä omien tarpeittensa tyydyttämistä varten. Työnteon välttämätön edellytys on työkalujen luominen. Muurahaiset, mehiläiset ja majavat suorittavat eräitä toimintoja, jotka muistuttavat ulkonaisesti ihmistyötä. Ihmisenmuotoiset apinat käyttävät usein kiveä tai keppiä heittämiseen tai iskemiseen, pudottaakseen hedelmiä puusta tai särkeäkseen kookospähkinän kuoren. Mutta ainoakaan eläin ei ole milloinkaan luonut minkäänlaista, alkeellisintakaan työkalua. Työkalujen valmistus ja käyttö on ihmisen luonteenomainen erikoisuus. Ihminen on eläin, joka valmistaa työkaluja, sanoi Franklin. Tämä määritelmä tavoittaa oikein ihmisen sen erikoisuuden, joka on antanut hänelle mahdollisuuden muuttaa luonnon orjasta luontoa vallassaan pitäväksi olennoksi.

Työkalujen avulla ihminen ikään kuin pidentää elintensä luonnollisia mittoja, vahvistaa niiden toimintaa. Nyrkin omalaa-tuiseksi, keino-tekoiseksi jatkoksi ja täydennykseksi ilmaantui muokattu kivi, ojennetun käden jatkoksi keppi, hampaita ja kynsiä täydensivät veitsi ja muut teräaseet, sormia ja kämmeniä harava ja lapio. Yhteiskunnallinen tuotanto alkaakin työkalujen valmistuksesta ja käytöstä.

Jokainen tuotantoprosessi edellyttää kolmea seuraavaa seikkaa: 1) ihmisen tarkoituksenmukaista toimintaa, ts. työtä; 2) työn esinettä; 3) työkalua, jonka avulla ihminen vaikuttaa työn esineeseen.

Vaikuttaen luontoon tuotantoprosessissa, soveltaen luonnon esineitä omiin tarpeisiinsa ja tarkoituksiinsa, ihminen parantaa työtottumuksiaan, tuotannollista kokemustaan, taitoaan hallita luonnonvoimia ja kehittää omia luonnollisia kykyjään. Pitkäaikaisen harjoituksen tuloksena ihmisen organismi mukautui työtoimintaan, hänen elimensä kehittyivät. Alkukantaisista ajoista lähtien ihmiskäsi on työprosessissa erikoistunut monenlaisiin liikkeisiin. Ihmisen fyysiset ja henkiset kyvyt, aivot ja aistinelimet ovat kehittyneet.

Idealistiset sosiologit väittävät, että ihmisyhteiskunnan alkuunpanevana voimana oli järki. Niinpä amerikkalainen sosiologi Strausz-Hupé kirjoittaa: „...Tajunta inhimillistää lauman ja muuttaa sen ihmisyhteiskunnaksi.”¹

On yleisesti tunnettua, että tietoisuus, tarkoituksellisuus on ihmisen toiminnan tärkein erikoisuus, joka erottaa sen eläinten vaistonvaraisesta toiminnasta. Tietoisuus esittää valtavaa osaa yhteiskunnan elämässä ja kehityksessä. Mutta inhimillinen tietoisuus on itse yhteiskunnallisen kehityksen tuote, eikä sitä voida pitää yhteiskunnan synnyn syynä. Ihmiset ovat lähtöisin apinankaltaisten esivanhempiensa korkeimmalle kehittyneestä lajista, mutta alkukantaisten, apinankaltaisten ihmisten tajunta oli äärimmäisen alkeellista. Vasta työssä, yhteiskunnallisessa tuotannossa ja tuotannon ansiosta tämä tajunta kehittyi, saavuttaen sen asteen, joka meitä ihastuttaa ja hämmästyttää.

Yhteinen työ liitti ihmisiä toisiinsa ja teki heidän alituisen kanssakäymisensä elintärkeäksi välttämättömyydeksi. Kanssakäyminen, jonka yhteinen työprosessi aiheutti, synnytti ihmisissä tarpeen keskustella keskenään, ilmaista toisilleen toivomuksiaan, aikomuksiaan ja tarkoituksiaan. Yhteiskunnallinen työ ei ole mahdollista ilman yhteistoimintaa. Ihmisten välisen yhteyden ja kanssakäymisen välineeksi ilmaantui kieli. Puhekielen kehittymisen ohella ja yhdessä sen kanssa kehittyi yhteiskunnallisen tuotannon vaikutuksesta inhimillinen ajattelu. Ajattelu ei olisi voinut kehittyä, ellei ihmisten olisi ollut välttämätöntä käsittää yhteistä tuotantoprosessia, tiedostaa kappaleiden ominaisuuksia työn esineinä, harkita ja hahmotella seuraavia työprosesseja. Jatkuva tuotantoprosessi toi ajattelun ratkaistavaksi kysymyksiä ja tehtäviä edistäen täten sen kehittymistä. Eläinkunnassa ovat vaikuttamassa vaisto ja vaistonvarainen mukautuminen ympäröivään luontoon. Ihmisellä saa ratkaisevan merkityksen yhteiskunnassa työ, määrätietoinen toiminta.

Yhteiskunnallisen kehityksen tuotteena syntyneet ajattelu ja kieli puolestaan vaikuttivat voimakkaasti koko yhteiskunnalliseen kehitykseen. Ajattelun ja puhekielen ansiosta tuli mahdolliseksi yhteistyö, tuotannollisten kokemusten ja tottumusten

¹ R. Strausz-Hupé, *The Zone of Indifference*, N. Y. 1952, p. 15.

vaihto, teknillisten saavutusten kartuttaminen, edellisten sukupolvien edistyksen siirtyminen uusille sukupolville jne. Niiden ansiosta laajeni yhteiskunnallisen tuotannon ja koko yhteiskunnallisen elämän piiri.

Näin ollen kaikista menestyksistään luonnon alistamisessa valtaansa, fyysisten ja älyllisten kykyjensä täydellistämisessä, yhteiskunnallisten yhteyksien syntymisessä ja kehittämisessä saavat ihmiset kiittää työtä. Tämä antaa perusteen väittää, että tietyissä mielessä työ on luonut ihmisen ja ihmisyhteiskunnan. Siitä ajasta, jolloin työ tuli ihmisten toimeentulon lähteeksi, alkoi ihmisyhteiskunnan historia. Ihmisten aineellisesta tuotantotoiminnasta tuli yhteiskunnallisten yhteyksien ja suhteiden, siis ihmisyhteiskunnan synnyn ja kehittymisen perusta. Siksi voidaan sanoa, että työ inhimillisti lauman ja muutti sen ihmisyhteiskunnaksi.

Aineellinen tuotanto, joka muodostaa yhteiskunnallisen elämän perustan, toteutuu tietyissä luonnon olosuhteissa. Aineellisen tuotannon ja yhteiskunnan kehityksen välttämättömiä ehtoja ovat: 1) ihmisiä ympäröivä luonto, joka on heille pysyvä luonnollinen toimeentulo- ja työvälineiden luomisen ehto; 2) väestön kasvu, joka on itse aineellisten hyödykkeiden tuottajien uusiutumisen ehto.

2. Luonto ja yhteiskunta

Työprosessi on vuorovaikutusta luonnon ja yhteiskunnan välillä. Aineellisten hyödykkeiden tuotannon prosessi on mahdollon ilman luontoa. Luonnon tuottamat tai ihmisten luonnosta ottamat aineet muodostavat ihmisen työn esineen. Myös työkalut valmistetaan luonnosta saatavista materiaaleista. Näin ollen luonto on kaikkien työvälineiden ja työn esineiden alkulähde.

Luonnonehdot jaetaan kahteen ryhmään riippuen niiden osuudesta aineellisen tuotannon prosessissa: 1) elämisenvälineiden luontoperäiset lähteet (maaperän hedelmällisyys, metsäriistan ja kalojen runsaus jne.); 2) työvälineiden luontoperäinen rikkaus (metallit, hiili, öljy, puu, rakennuskivet, vesi- ja tuulivoima jne.).

Historian eri vaiheissa muuttuu näiden luontoperäisten rikkauksien kahden ryhmän merkitys yhteiskunnan elämälle ja kehitykselle. Muinaisaikoina suhteellisesti otollisimpia yhteiskunnan kehitykselle olivat alueet, jotka olivat rikkaita elämiseen tarvittavista luonnonvaroista. Muinaisen sivistyksen keskuksia olivat Egyptin, Mesopotamian, Intian, Kiinan, Keski-Aasian, Taka-Kaukasian ja Välimerenmaiden hedelmälliset alueet. Tekniikan kehittyessä ja erityisesti koneteollisuuden ilmaantuessa tulivat joksikin historian kaudeksi taloudelliselle kehitykselle otollisemmiksi sellaiset alueet, joilla on runsaasti metalli-, polttoaine-, vesivoima- ym. varoja.

Niin sanottu sivilisaation keskusten siirtyminen, joka näennäisesti aiheutuu maantieteellisistä ympäristöolosuhteista, on tosiasiaa tulosta aineellisen tuotannon kehityksestä. Pohjois-Amerikan ja Länsi-Euroopan alueet, joissa on suuria metalli- ja hiiliesiintymiä sekä sähköenergiälähteitä, olivat aikoinaan takapajuisia, koska ihmiset eivät vielä osanneet käyttää hyväkseen näitä luonnonrikkauksia. Vasta aineellisen tuotannon kehitys ja täydellistyminen elvyttivät nämä alueet. Luonnonrikkaudet saatetaan palvelemaan ihmistä siinä määrin kuin yhteiskunnalliset tuotantovoimat kehittyvät.

Maantieteellisen ympäristön vaikutus yhteiskunnan kehitykseen ilmenee ensinnäkin siinä, että luonto on ikään kuin luonnollinen ruoka- tai työkaluvarasto (kivi iskuja tai heittoa varten, puu jne.). Mutta asia on näin vain yhteiskunnan kaikkein varhaisimmilla kehitysasteilla. Mitä pitemmälle päästään, sitä enemmän tämä luonnollisen ruoka- ja työkaluvaraston tehtävä väidyy taka-alalle ja yhä enemmän merkitystä saa koko maantieteellinen ympäristö työn areenana, materiaalilähteenä yhä täydellisempien tuotantovälineiden luomiseksi.

Maantieteellinen ympäristö vaikuttaa tuotannon eri alojen sijoittumiseen ja kehitykseen. Hedelmällisillä mailla kehittyi maanviljelys. Laidunmaiksi soveltuvilla alueilla levisi karjatalous. Puunjalostusteollisuuden ilmaantuminen ei ollut mahdollista ilman metsiä. Ilman metallia ja polttoainetta ei olisi voitu luoda metalliteollisuutta.

Edelleen. Luonnon olosuhteet joko vaikeuttavat ja hidastavat aineellista tuotantoa tai helpottavat ja jouduttavat sitä, vaikuttaen siten työn tuottavuuden kasvuun. Erilaisissa luonnon-

oloissa samanlaisella tekniikalla suoritetun työn tulokset ovat erilaiset. „Työn erilaiset luonnolliset edellytykset”, sanoo Marx, „ovat syynä siihen, että sama määrä työtä eri maissa tyydyttää erilaiset määrät tarpeita, että siis muutoin samanlaisissa oloissa välttämätön työaika on erilainen.”¹ Muiden olosuhteiden pysyessä yhtäläisinä se maantieteellinen ympäristö, jossa tarvitaan vähemmän aikaa elämälle välttämättömien tuotteiden valmistamiseen, jouduttaa tuotannon kehitystä, sillä siellä ovat suu-remmat mahdollisuudet sen laajentamiseen. Sitävastoin siinä maantieteellisessä ympäristössä, jossa ihminen joutuu kuluttamaan enemmän aikaa ja työtä elämän ylläpitämiseen, tuotantovoimien kehitys tapahtuu hitaammin.

Vaikuttaessaan luontoon ihmiset kehittävät kykyjään. Taistelu luonnonvoimien hallitsemiseksi karaisee ihmisiä, tekee heistä kekseliäämpiä, pakottaa heidät parantamaan tuotannon tekniikkaa. Jos ihmiset löytäisivät kaikki toimeentulon välineet valmiina luonnosta, ei heillä olisi kiihokkeita, jotka edistävät kehitystä. Siellä missä luonto on liian antelias, kuten esimerkiksi trooppisen ilmaston maissa, se on ikään kuin kuljettanut ihmistä talutusnuorassa. Kaukaisen pohjolan karu luonto on myös ollut epäedullinen yhteiskunnalliselle edistykselle. Kylmän ilmaston maissa ihmisten on pakko kuluttaa liian paljon työtä luodakseen kaiken välttämättömimmän elämänsä varten. Marx kirjoitti: „Ei maan ehdoton hedelmällisyys, vaan sen erilaisuus, sen luonnollisten tuotteiden moninaisuus muodostaa yhteiskunnallisen työn-jaon luonnollisen pohjan ja kannustaa ihmistä niiden luonnonsuhteiden muutoksilla, joiden keskellä hän elää, moninaistamaan tarpeitaan, kykyjään, työnvälineitään ja työtapojaan.”²

Yhteiskunnan kehitykseen vaikuttaa luonnonvarojen lisäksi maan maantieteellinen sijainti. Kansat, jotka elävät syrjässä historiallisesti muodostuneista talous- ja kulttuurikeskuksista, jäävät tavallisesti kehityksessään jälkeen. Tällaisessa asemassa oli esim. Amerikka ennen kuin eurooppalaiset löysivät sen. Sen sijaan kansojen välisille talous- ja kulttuuriyhteyksille suotuisa maantieteellinen sijainti jouduttaa edistystä.

Maantieteellinen ympäristö vaikuttaa aina yhteiskunnan kehitykseen, mutta tämän vaikutuksen aste ei ole samanlainen

¹ K. Marx, Pääoma, I osa, s. 477.

² Sama, s. 476.

historian eri kausina. Ihmiskunnan historian varhaisessa vaiheessa tuotannon kehitys riippui suuremmissa määrin luonnon-ehdoista. Tuotantovoimien kehityksen korkealla tasolla tämän riippuvaisuuden merkitys vähenee. Esimerkiksi kapitalismin valitessa alkoi teollisuuskeskuksia muodostua sellaisille alueille, jotka olivat kaukana raaka-ainelähteistä ja kulutuskeskuksista. Tätä edisti liikenteen ja yhteysvälineiden kehitys sekä sähkö-energian siirto suurille etäisyyksille.

Mitä korkeampi on tuotannon kehitystaso, sitä monipuolisemmaksi ja monimuotoisemmaksi tulee ihmisen yhteys luontoon. Ihmiset alistavat palvelukseensa yhä uusia luonnonvoimia ja -rikkauksia, jotka aikaisemmin olivat saavuttamattomissa, jopa tuntemattomiakin. Vapauduttuaan luonnon vallanalaisuudesta ihminen ei etäänny luonnosta, vaan yhä syvällisemmin tiedostaa ja yhä enemmän käyttää sitä omien tarkoitusperiensä hyväksi. Tässä mielessä ihmisen riippuvaisuus luonnonvaroista ei katoa, vaan hänen valtansa luontoon lisääntyy lakkaamatta. Esimerkiksi silloin, kun ei ollut polttomoottoreita, ei ihminen ollut riippuvainen öljylähteistä. Samalla tämän energialähteen ja raaka-aineen valtaaminen antoi ihmiskunnalle uusia välineitä luonnon alistamiseksi. Sellainen on yhteiskunnallisten suhteiden kehityksen dialektiikka ympäröivään luontoon nähden.

Maantieteellinen ympäristö voi joko jouduttaa tai hidastaa tuotannon kehitystä, mutta se ei voi olla syynä, joka määrää yhteiskuntaelämän muutokset.

Sosiologian eräänä levinneimmistä suunnista on ollut ns. maantieteellinen determinismi. Tämän suunnan edustajat ovat yrittäneet selittää yhteiskunnallista kehitystä ja kansojen kohtaloita maantieteellisen ympäristön ominaisuuksilla. Erittäin laajan levinneisyyden tämä maantieteellinen oppisuunta sai suurten maantieteellisten löytöjen jälkeen. Kapitalismin kehitys ja kauppayhteyksien laajeneminen johti eurooppalaisten tunkeutumiseen maapallon eri maihin. Matkailijat kokosivat paljon tietoja eri maiden ilmastosta ja muista luonnonsuhteista, erilaisten kansojen elintavoista, kulttuurista ja luonteesta. Kaikki tämä antoi sysäyksen tutkia maantieteellisten olosuhteiden merkitystä yhteiskunnan elämässä.

Oppia kansojen aineellisen ja henkisen elämän riippuvaisuudesta maantieteellisestä ympäristöstä kehitti voimaperäisesti tunnettu ranskalainen

valistusfilosofi *Montesquieu* (1689—1755). Vastoin feodaalisia ja kirkollisia käsityksiä ihmiselämän riippuvaisuudesta jumalallisesta tahdosta *Montesquieu* yritti selittää yhteiskunnalliset ilmiöt ennen kaikkea luonnollisilla syillä. „Ilmaston valta”, sanoi hän kirjassaan „Lakien hengestä”, „on kaikkea muuta valtaa voimakkaampi.” Kansojen elämän luonteen, niiden yhteiskuntajärjestelmän *Montesquieu* selitti ilmastovyöhykkeiden erikoisuuksien aiheuttamiksi. Kaikkein edullisimpana yhteiskunnalliselle kehitykselle hän piti pohjoista vyöhykettä. Kuumien ilmaston vyöhykkeessä ihmisen elimistö lamaanuu ja voimat vähenevät. Kuumien ilmaston ihmiset pitävät parempana kärsiä rangaistusta kuin pakottaa itsensä toimintaan. „Kuumien ilmaston kansojen heikkoluonteisuus johti ne melkein aina orjuuteen, kun sen sijaan kylmän ilmaston kansojen miehuullisuus piti ne vapaina. Kaikki tämä on luonnollisten syiden seurausta.”

Tunnettu englantilainen sosiologi *Buckle* (1821—1862) väitti teoksessaan „Sivistyksen historia Englannissa”, että neljä pääasiallista fyysistä tekijää määrää ihmiskunnan kohtalon ja elämän. Ne ovat: ilmasto, ravinto, maaperä sekä „landschaft”, seudun yleinen maisema. Kuumissa maissa luonto *Bucklen* vakuutuksen mukaan kehittää pelottavia, vaarallisia voimia, jotka herättävät asukkaissa kauhua vaikuttaen heidän mielikuvitukseensa ja tukahduttaen heidän älynsä. Sen vuoksi sivistys näissä maissa ei rakennu järjelle, vaan mielikuvitukselle, joka johtaa tietämättömyyteen ja harhaluuloihin ja tekee tällaisen sivistyksen epätäydelliseksi. Näissä maissa ihminen on täydelleen luonnon vallassa. Euroopan maissa luonnonvoimat ilmaisevat itseään paljon hillitymmin, eivät kiihota ihmisen mielikuvitusta, vaan auttavat järjen ja sivistyksen kehittymistä. Kuumissa maissa maaperä on hedelmällisempää ja asukkaat kuluttavat vähemmän ravintoa, siksi siellä muodostuu ravintoreservi ja väestö lisääntyy nopeasti. Koska ravinto on halpaa ja väestön kasvu nopeaa, on työpalkka näissä maissa äärimmäisen alhainen. Kuumien vyöhykkeen maantieteelliset tekijät ikään kuin kiertämättä johtavat orjajärjestelmään. *Buckle* yritti todistaa, että rikkaudet jakautuvat eurooppalaisissa maissa maantieteellisen ympäristön erikoisuuksien ansiosta paljon tasaisemmin eikä ero luokkien välillä ole niin suuri kuin lämpimissä maissa.

Vaikka maantieteellinen suunta sosiologiassa hylkäsikin teologis-idealistsiset katsomukset jumalasta, maailman yläpuolella olevasta hengestä yhteiskunnallisen kehityksen alkulähteenä, se ei itse kyennyt irtautumaan idealistisesta historiänkäsityksestä. Vaikka tämän suunnan kannattajat tunnustivat määrääväksi sellaisen aineellisen tekijän kuin maantieteellisen ympäristön, he kuitenkin päätyivät tavallisesti idealistisiin johtopäätöksiin yhteiskuntaelämän muutosten syistä. He näet yrittivät selittää kansojen historiaa ihmisen psyykkisillä erikoisuuksilla, jotka muka ovat maantieteellisen ympäristön ominaisuuksien aikaansaamia. Orjuus, riisto ja kansojen toisiinsa kohdistama sorto

olivat heidän mielestään tulosta psyykkisistä erikoisuuksista, jotka muka ovat luonnonsuhteiden aiheuttamia.

Maantieteellisen historianselityksen päävirhe on siinä, että se ei ota huomioon yhteiskunnan kehityksen sisäisiä lainmukaisuuksia, yhteiskunnallisen kehityksen dialektiikkaa. Se ei huomaa, että ihminen ei vain elä luonnon keskellä, vaan myös vaikuttaa siihen aktiivisesti, muuttaa sitä, luo itselleen uusia olemassaolon ehtoja. Selittäessään yhteiskunnan kehityksen johtuvan ulkoisista tekijöistä, maantieteellisestä ympäristöstä, maantieteellinen suunta sosiologiassa johtaa loppujen lopuksi fatalismiin. Se osoittautui kykenemättömäksi selvittämään yhteiskunnan kehityksen todellisia syitä ja sosiaalisten muutosten liikkeellepanevia voimia. Maantieteellinen determinismi ei voi selittää, miksi samalla maa-alueella, samanlaisissa luonnonsuhteissa tapahtuu yhteiskuntaelämässä perinpohjaisia muutoksia. Minkä vuoksi täysin erilaisissa maantieteellisissä oloissa maapallon eri osissa yhteiskunta käy yleisesti läpi samanlaiset toisiaan seuraavat taloudelliset kehitysasteet, jotka vastaavat yhteiskunnan rakenteen ja yhteiskunnallisen tajunnan tiettyjä muotoja?

Kaikissa maissa vallitsi alussa luokaton alkukantainen yhteisöjärjestelmä. Aikojen kuluessa kehittyi toisen ihmisen toiseen kohdistama riisto ja tapahtui yhteiskunnan jakautuminen luokkiin. Nykyaikana monet maat maapallon eri osissa ovat lähteneet sosialismin tielle. Näiden maiden maantieteellisen ympäristön suunnattomista eroavuuksista huolimatta sosialismiin siirtymisen peruspiirteet ja päävaiheet ovat niissä samankaltaiset. Tässä ilmenee yleinen historiallinen lainmukaisuus, joka ei tietenkään johdu maantieteellisestä ympäristöstä, vaan sosiaalisista syistä, ennen kaikkea kapitalismin tilalle tulevan uuden yhteiskunta- ja talousmuodostuman olemuksesta. Myöskään sosialismin rakennustyön omalaatuiset piirteet eri maissa eivät ole täysin selitettävissä maantieteellisen ympäristön erikoisuuksilla, koska tässä asiassa on varsin suuri osuus historiallisilla olosuhteilla.

Kun yhteiskunnallisen elämän muodot muuttuvat historiallisesti katsoen verraten lyhyessä ajassa, niin tärkeimmät luonnonsuhteet (maasto, ilmasto, kasvi- ja eläinkunta) jäävät pitkiksi ajoiksi enemmän tai vähemmän pysyviksi. Maantieteellisen

ympäristön hitaat ja tuskin huomattavat muutokset eivät ole voineet aiheuttaa yhteiskuntaelämässä tapahtuneita nopeita ja suuria muutoksia ja mullistuksia.

Maantieteellisen suunnan kannattajat ovat väittäneet, että luonnonsuhteiden vaikutuksesta Kiinan, Intian, Indonesian ja Vietnamin kansat ovat taipuvaisia orjan elämään. Mutta näiden maiden kansat ovat kumonnet tarut niiden nöyryydestä sortajien edessä, osoittaneet suurta miehuullisuutta ja sitkeyttä, ehtymätöntä voimaa ja tahtoa taistelussa siirtomaatorjuudesta ja riistosta vapautumiseksi. Esimerkiksi Kiinan tai Vietnamin maantieteelliset olosuhteet ovat sangen vähän muuttuneet Montesquieun ja Bucklen ajoista lähtien, kun sitä vastoin yhteiskuntajärjestys, ihmisten tajunta, katsomukset ja käyttäytyminen ovat muuttuneet perinpohjin.

Huomattavimmat maantieteellisen ympäristön muutokset on tunnetun historian kaudella aiheuttanut ihminen. Ihmiset ovat kaataneet valtavat alueet metsää ja muokanneet ne maanviljelykselle. Ihmistyö on luonut kastelulaitteita, joiden avulla monien erämaiden ja puoliautioiden seutujen hedelmättömät alueet on muutettu hedelmällisiksi vainioiksi. Monet eläimet ja kasvit eivät nykymuodossaan ole yksinomaan luonnon aikaansaannoksia, vaan myös tulosta ihmisen työstä, keinotekoisesta valinnasta ja jalostamisesta. Ihmiset siirtävät hyödyllisiä kasveja ja eläimiä maasta toiseen ja muuttavat siten kokonaisten maanosien eläin- ja kasvimaailmaa.

Ihmiset eivät voineet pitkään aikaan ennakolta nähdä luontoon kohdistamansa toiminnan kaukaisempia seurauksia. Raitatessaan metsää vainioiksi he eivät tienneet, että tämä johtaa jokien mataloitumiseen ja valtaviin alueiden autioitumiseen kuivuuden vuoksi. Ryöstöviljely johti siihen, että peltomaat maaperän eroosion vuoksi muuttuivat viljelykselle kelpaamattomiksi. Vasta luonnontieteen edistys tekee mahdolliseksi nähdä ennakolta paitsi välittömiä tuloksia myös verraten kaukaisia seurauksia yhteiskunnan puuttumisesta luonnonvaraisen kehityksen kulkuun.

Luonnonrikkauksien hyväksikäytön aste riippuu ensinnäkin tekniikan tasosta ja toiseksi yhteiskuntajärjestelmän luonteesta. On tunnettua, että Venäjän luonnonrikkaukset ovat aina olleet suuret ja tarjonneet mahdollisuuden voimakkaalle ja nopealle

tuotantovoimien kehitykselle. Mutta feodaalisen ja kapitalistisen järjestelmän oloissa Venäjän luonnonrikkaudet jäivät miltei käyttämättömiksi ja talouselämän kehitys oli silloin äärimmäisen hidasta. Vasta sosialistisen järjestelmän vallitessa ja maan teollistuessa työläiset ja talonpojat ovat voineet tehokkaasti käyttää luonnonrikkauksia nopean taloudellisen kehityksen toteuttamiseksi.

Eivät ihmiset tietenkään vielä sosialisminkaan vallitessa hallitse läheskään kaikkia luonnonvoimia. He eivät esimerkiksi voi säädellä ilmastosuhteita, supistaa tai lisätä sateiden määrää, viivyttää tai jouduttaa sateen tuloa suurilla alueilla. Mutta mitä pitemmälle sosialismissa mennään, sitä enemmän muodostuu reaalisia mahdollisuuksia paremmin vastustaa epäsuotuisia luonnonilmiöitä ja kaikin tavoin käyttää luontoa yhteiskunnan menestykseksi. Yhteiskunta suuntaa yhä enemmän ponnistuksiaan siihen, että ihmiset voitaisiin vapauttaa sokeista luonnonvoimista ja alistaa nämä voimat ihmisen valtaan.

Kommunismi avaa rajattomat näköalat luonnonvoimien valloittamiselle. Ihmiskunta tulee hallitsemaan lämpöydinreaktioita, vaikuttamaan ilmastoon ja säähän, luomaan lukemattomia keino-tekoisia aineita tarpeellisine ominaisuuksineen jne.

Maantieteellinen oppisuunta, joka julistaa yhteiskuntakehityksen täydellistä riippuvaisuutta luonnonympäristöstä, on nykyaikanakin varsin levinnyt porvarillisessa sosiologiassa. Imperialismin kaudella on ilmaantunut ns. geopolitiikka, jonka mukaan maantieteelliset tekijät määräävät politiikan. Hitlerin Saksassa Haushofer ja muut tämän valetieteen edustajat puolustivat saksalaisten imperialistien valloitusotien „laillisuutta”, nimittäen näitä ryöstö-sotia „taisteluksi elintilasta”. Geopoliitikkojen amerikkalaisen koulukunnan perusajatukset on esitetty Huntingtonin kirjassa „Sivistyksen liikkeellepanevat voimat” ja Spykmanin kirjoissa „Amerikkalainen strategia maailmanpolitiikassa”, „Maailmanjärjestyksen maantiede” ym. Näissä ja niiden kaltaisissa kirjoissa ihmiskunnan historia on vääristellen esitetty maantieteellisen ympäristön muutosten tulokseksi. Maapallo on jaettu vyöhykkeisiin, joiden keskukseen ovat sijoittuneet „kehittyneet” kansat, kun sensijaan „primitiiviset” kansat ovat sijoittuneet näiden vyöhykkeiden laitamille. Siirtomaiden sanotaan olevan epäsuotuisia älylliselle aktiivisuudelle ja niiden kansojen „primitiivisiä”, „lahjattomia”. Näin ollen maantiede „määrää ennalta” geopolitiikkojen mielestä „sivistyneiden” kansojen herruuden „primitiivisiin” kansoihin nähden, jotka ovat „lahjattomia” ja elävät „syrjäseuduilla”.

Marxismi-leninismi on osoittanut sosiologian maantieteellisen oppisuunnan täydellisen paikkansapitämättömyyden ja

perustellut tieteellisen käsityksen ihmisyhteiskunnan suhteesta luontoon. Kaikkien kansojen historia osoittaa, että ei maantieteellinen ympäristö, vaan yhteiskunnan taloudellinen kehitys on kaikkia sosiaalisia muutoksia säätelevä tekijä.

3. Taloudellinen kehitys ja väestön kasvu

Yhteiskunnan olemassaolo ja kehitys ei ole ajateltavissa ilman ihmissuvun uusiutumista. Sen vuoksi maantieteellisen ympäristön ohella tärkeänä yhteiskunnan kehityksen ja elämän aineellisena ehtona on väestön kasvu. Väestön kasvusta ja asukastiheydestä riippuu huomattavassa määrin yhteiskuntakehityksen vauhdin nopeus tai hitaus. Siellä missä asukastiheys on vähäinen, tapahtuu samanlaisten ehtojen vallitessa hitaampi tuotantovoimien kehitys. Sitä vastoin siellä missä asukastiheys on suurempi, on se muiden samanlaisten ehtojen vallitessa eräs tärkeä tuotannon nopean kehityksen edellytys.

Mutta olisi virheellistä tehdä tästä sellainen johtopäätös, että asukastiheys määrää yhteiskunnallisen tuotannon kehityksen ja yhteiskuntajärjestelmän luonteen. Asukastiheys luo ainoastaan joitakin mahdollisuuksia tuotannon kasvulle, mutta nämä mahdollisuudet eivät aina muutu todellisuudeksi. Niinpä alhaisen asukastiheyden vallitessa työnjako kehittyy suhteellisesti heikommin ja taloudelliset yhteydet kasvavat hitaammin. Sen sijaan suuri asukastiheys edistää työnjakoa, vaihtoa ja tuotantoprosessin yhteiskunnallistumista. Mutta asukastiheys ei määrää työnjaon ja työn yhteiskunnallistumisen astetta, vaan sen tekee tuotannon kehitystaso ja sen yhteiskunnallinen muoto. Feodalismin kaudella työnjako oli vähäinen myös tiheään asutuilla seuduilla, mutta kapitalistisen teollisuuden vallitessa se on harvaan asutuissakin maissa väistämättä saavuttanut laajan kehityksen.

Tai ottakaamme vielä toinen esimerkki. On tunnettua, että kulkuyhteyksien kehitys tuotantovoimien tietyllä tasolla on suoraan verrannollinen asukastiheyteen. Jokaisessa maassa on rautatie-, maantie- ja kanavaverkosto kehittyneempi tiheään asutuilla seuduilla. Mutta tämä ei merkitse, että väkiluku määrää liikennevälineiden kehityksen. Väkirikkaissa Aasian maissa kulkuvälineet ovat heikommin kehittyneet verrattuna Euroopan

maihin, joissa tuotannon taso on paljon korkeampi. Niin ollen ei liikennevälineiden kehitys riipu väkiluvusta, vaan aineellisen tuotannon kehityksen asteesta. Historia tarjoaa paljon esimerkkejä siitä, että tiheään asutut maat ovat kehityksessään jääneet jälkeen harvaan asutuista maista.

Kysymys väestön osuudesta yhteiskunnan kehityksessä nousi yhteiskunnallisen ajattelun eteen jo feodalismien hajoamisen ja porvarillisen yhteiskunnan muodostumisen kaudella. Feodaalisen aristokratian puolustajien ja porvariston ideologioiden välillä käytiin silloin ankaraa kiistaa tästä kysymyksestä.

Nousevan porvariston ideologit väittivät, että väestön tiheys on yhteiskunnan kehityksen ratkaiseva ehto, että yhteiskunta kehittyy sitä nopeammin, mitä nopeammin väestö lisääntyy. Tämä suunta sosiologiassa liittyi läheisesti arvontyöteoriaan, jonka porvarilliset taloustieteilijät ovat esittäneet. Tunnustaen, että tavaroiden arvontyön määrää niiden tuottamiseen kulutettu työn määrä, tämän teorian edustajat opettivat, että yhteiskunnan hyvinvointi tulee sitä korkeammaksi mitä enemmän työtä käytetään tavaroiden tuotantoon. 17. vuosisadalla englantilainen taloustieteilijä *William Petty* piti väestön kasvua kaikkien rikkauksien perustana. Hän kirjoitti, että harva asutus on todellista köyhyyttä, että kahdeksan miljoonan ihmisen kansakunta on kaksin verroin rikkaampi kansakuntaa, joka yhtä suurella alueella käsittää neljä miljoonaa ihmistä.

Tällä opilla oli tuona aikana edistyksellinen merkitys. Se kuvasti porvariston ideologiaa tämän taistelussa „tuottamattomia säätyjä” — aatelistoa ja papistoa sekä aristokraattista monarkiaa, sen virkamiehistöä ja monilukuista palvelusväkeä vastaan. Porvariston ideologit puolustivat tieteen, teollisuuden ja maatalouden edistystä. He osoittivat, että tuotannon tekniikkaa parantamalla voidaan saada yhä enemmän kulutustarvikkeita. Ranskalainen filosofi *Condorcet* kirjoitti 18. vuosisadalla kirjassaan „Ihmisen edistyksen historian hahmottelua”: „Siis ei ainoastaan sama viljelysala voi ruokkia suurempaa määrää ihmisiä, vaan jokainen heistä, ollessaan vähemmän raskaassa työssä, tulee ravitsemaan itseään yhä tarkoituksenmukaisemmin ja voi paremmin tyydyttää tarpeensa.”

Valtaan pyrkiessään porvaristo yritti vetää joukot puolelleen ja syytti maaylimystöä siitä, että se oli saattanut väestön kurjuuteen ja oli kyvytön parantamaan sen toimeentuloa. Maaylimystön ideologit puolustelivat maanomistajien herruutta ja yrittivät puolestaan osoittaa, että väestön kurjuuteen ovat syyppäitä itse kansanjoukot, koska ne lisääntyvät liian nopeasti. Sosiologiassa syntyi koulukunta, joka piti väestön kasvua paheena, joka johtaa kurjuuteen ja kaikenlaisiin onnettomuuksiin yhteiskuntaelämässä. Tätä tietenvastaista ja taantumuksellista

käsityskantaa kehittivät eräät taloustieteilijät 18. vuosisadalla ja erittäin innokkaasti sitä saarnasi englantilainen taloustieteilijä, pappi *Malthus*.

Kirjassaan „Tutkielma väestölaista” Malthus väitti, että toimeentulovälineet kasvavat aritmeettisessa sarjassa, kun sen sijaan väestö lisääntyy geometrisessa sarjassa. Väestön lisäkasvu ylittää käytettävissä olevat toimeentulovälineet, ja tämä on Malthusin mukaan kurjuuden ja kaikkien paheiden syy. „Köyhyyden pääasiallinen ja alituinen syy”, vakuuttaa Malthus, „riippuu hyvin vähän tai ei lainkaan hallinnon muodosta tai epätasaisesta omaisuuden jakautumisesta; rikkaat eivät pysty hankkimaan köyhille työtä ja ravintoa; sen tähden ei köyhillä itse asiassa ole oikeutta vaatia heiltä työtä ja ravintoa.” Malthusin kirja, joka ilmestyi v. 1798, oli tarkoitettu aatteelliseksi aseeksi Ranskan vallankumouksen vaikutuksesta kasvanutta kansan suuttumusta vastaan. Puolustaessaan aristokratian etuja Malthus antoi samalla porvaristolle aatteellisen aseensa nousevaa työväenliikettä vastaan. Malthusin teoria selitti työtätekevien kurjuuden lisääntymisen „luonnollisilla” syillä, vaikka tämä itse asiassa oli kapitalistisen järjestelmän seurausta. Siksi porvaristo käyttää tätä teoriaa aatteellisena aseenaan.

Marx osoitti Malthusin teorian täydellisen paikkansapitämättömyyden. Hän todisti, että ns. liika-asutus ei lainkaan ole mikään aito luonnonlaki, vaan että se muodostuu tietyissä historiallisissa oloissa ja nimenomaan kapitalistisen tuotannon olosuhteissa. Työn yletön voimaperäistäminen koneiden kehityksen ohella sekä nais- ja lapsityövoiman riisto tekivät huomattavan osan työväenluokkaa „ylijäämäksi”.

Kapitalistinen tuotanto muodostaa keinotekoisia liikaväestöä. Tämä ei tapahdu sen vuoksi, että työn tuotannollinen voima vähenisi, vaan siksi, että se suurenee ja tämän johdosta kapitalismin vallitessa osa työväestöstä tulee tarpeettomaksi. Kysymys on siitä, että työn tuottavuuden kohotessa yhä suurempi määrä tuotantovälineitä voidaan panna liikkeeseen käyttämällä siihen yhä vähemmän työvoimaa. Kapitalismin vallitessa, jolloin tuotanto ei palvele väestön tarpeiden tyydyttämistä, vaan kapitalistien voiton lisäämistä, tämä laki johtaa työttömyyteen, työväestön ylijäämän muodostumiseen. Mitä suurempi on työn tuottavuus, sitä vähemmän työläisiä tarvitaan tietyn tuotemäärän tuottamiseen ja sitä suuremman määrän työläisiä kapitalismi heittää reserviarmeijaan, joka lakkaamatta antaa sille valmista ihmismateriaalia riistoa varten.

Huolehtiessaan ainoastaan omien voittojensa kartuttamisesta ja voiton suhdeluvun lisääntymisestä, kapitalistit eivät ota huomioon yhteiskunnan tarpeita. Engels sanoi aikoinaan, että kapitalismin vallitessa ei tuotannon mittasuhteita määrää nälkäisten vatsojen luku, vaan maksukykyisten kukkaroiden määrä.

Marxilaisuus on todistanut, että *jokaiselle historiallisesti määräytyneelle tuotantotavalle ovat ominaisia erityiset, luonteeltaan historialliset väestölakinsa*. Historian eri kausina erilaisissa muodoissa esiintyneen näennäisen liikaväestön olemassaolo ei johdu luonnon voimavarojen rajoittuneisuudesta, vaan historiallisesti vaihtuvien tuotantotapojen ominaisuuksista. Myös satoja ja tuhansia vuosia sitten kärsi enemmän tai vähemmän huomattava osa väestöstä toimeentulovälineiden puutetta, vaikka väkiluku silloin oli kymmeniä ja satoja kertoja nykyistä pienempi. Toimeentulovälineiden puutteen selittäminen luonnon voimavarojen rajoittuneisuuden aiheuttamaksi merkitsee samaa kuin väittäisi, että maa oli yliasutettu jo muinaisina aikoina, jolloin villi-ihmiset ravinnon puutteen vuoksi surmasivat usein sairaat ja vanhukset, ja eräissä tapauksissa nälän pakottamina turvautuivat ihmissyöntiin.

Muinaisissa valtioissa, esimerkiksi Kreikassa ja Roomassa „liikaväestö” aiheutti sen, että osa asukkaista siirtyi toisiin maihin ja perusti siellä siirtolaita. Tämä on selitettävissä sillä, että tuotantovoimien riittämätön kehitys asetti rajat väestön kasvulle. Osalle väestöstä oli ainoana ulospääsynä pakon sanelema siirtolaisuus.

Sama väestön „runsaus”, joka oli seurausta tuotantovoimien heikosta kehityksestä, pakotti Aasian ylätasankojen paimentolaiset tunkeutumaan muinaisiin kulttuurivaltioihin ja aiheutti „kansainvaelluksen”. Paimentolaisheimojen tuotantotapa edellytti laajoja alueita. Siksi ylimääräinen väestö oli pakotettu lähtemään retkille, joita nimitettiin „suureksi kansainvaellukseksi”.

Kapitalismia edeltäneissä yhteiskuntamuodostumissa tuotantovoimat olivat väestön kasvunpaineen alla. Toimeentulovälineiden puute aiheutui tuotantovoimien alhaisesta kehitystasosta. Porvarillisessa yhteiskunnassa väestö sitä vastoin oli tuotantovoimien kasvunpaineen alla, mikä teki huomattavan osan siitä liikaväestöksi, jolle ei löydy sijaa tuotannossa ja joka on vailla

toimeentulovälineitä. Kapitalismin aikana suhteellinen liika-
väestö ei muodostu tuotantovoimien riittämättömän kehityksen,
vaan niiden kasvun johdosta. Tuotantovoimien kehityksessä
saavutetut suuret tulokset kapitalismi kääntää ihmiskuntaa
vastaan, niin että tekniikan edistys ei tuo tullessaan kansan-
joukkojen työn ja elämän helpottumista, vaan työttömyyden ja
kurjuuden lisääntymisen.

Imperialismin kaudella, jolloin työhön kohdistunut pääoman
paine on tavattomasti voimistunut ja samalla kertaa kansan-
joukkojen vapautusliikkeen aallot nousseet korkealle, ovat por-
variston ideologit alkaneet ponnekkaasti levittää taantumuksel-
lisiä väestöteorioita puolustellakseen kapitalismia ja imperia-
listista ekspansiota. Porvaristo uskottelee työläisille, että
kurjuuden kasvu on elämän luonnollinen ja kiertämätön laki
ja että kurjuus ei aiheudu kapitalistisesta riistosta, vaan väes-
tön nopeasta lisääntymisestä.

On ilmestynyt teoksia, jotka saarnaavat malthusilaisuuden taantumukset-
lisiä teorioita. Sellaisia ovat USA:ssa ilmestyneet kirjat: Pearsonin ja Harpe-
rin „Maailmannälkä”, W. Vogtin „Tie pelastukseen”, „Ihmiset! Olemassaolo
on uhattu”, R. Cookin „Ihmisen hedelmällisyys — nykyajan pulma”, E. Pendel-
lin „Väestön hillitön kasvu” ym. Näissä teoksissa „todistetaan” välttämättö-
mäksi supistaa väestöä yli kaksinkertaisesti. Uusmalthusilaisissa tutkielmissa
ylistetään sotaa, nälkää, epidemioita ja muita miljoonien ihmisten tuhoon johta-
via onnettomuuksia hyvää tekeviksi asioiksi.

Kirjoissaan W. Vogt valittaa, että tuhoava maailmansota, fasistiset peto-
maisuuudet ja miljoonien ihmisten aliravitsemus sodan aikana ja sodan jälkei-
sinä vuosina eivät keskeyttäneet väestön kasvua Euroopassa ja Aasiassa. Tämä
malthusilainen väittää, että väestön kuolleisuuden aleneminen on kauhea
tragedia. Hillitön väestön kasvu, hän toteaa, muodostaa uhkan koko ihmiskun-
nalle. „Ja tämä”, hän kirjoittaa, „on paljon vaarallisempaa ja paljon
todellisempaa kuin vetypommi.”¹ Vogt on valmis hyväksymään kaikki
onnettomuudet ja katastrofit, kunhan ne vain johtavat väestön jyrkkään supis-
tumiseen.

Malthusilaisuuden julistaja Pendell uskottelee, että „ylettömän lisääntymi-
sen” takia väestön enemmistön muodostavat „arvottomat” ja „halvat” ihmi-
set. Ensimmäisenä toimenpiteenä „onnellisen elämän” aikaansaamiseksi Pen-
dell pitää nykyisen väestön supistamista 700 miljoonalla ihmisellä. Parhaaksi
ja „demokraattisimmaksi” väestön supistamiskeinoksi hän julistaa joukkosteri-
lisoinnin. Sterilisoinnin edullisuuden väestön supistamiskeinona Pendell näkee
siinä, että se antaa mahdollisuuden suorittaa sosiaalista valintaa vähentämällä

¹ W. Vogt, *People! Challenge to Survival*, N. Y. 1960, p. 224.

„halpojen”, siis omistamattomien ihmisten lukua ja lisäämällä „kalliita”, toisin sanoen rikkaita ihmisiä.¹

Uusmalthusilaiset eivät esitä väestön supistamista ylimalkaan, vaan imperialisteille epämieluisen kansanjoukkojen vähentämistä. Ennen kaikkea he suosittelevat „alempien” väestökerroksien lukumäärän vähentämistä imperialistisissa maissa ja myös Aasian, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan väestön tuhoamista, koska he pitävät näitä kaikkien nykyisten ja tulevien järkytysten lähteenä.

Eräät porvarilliset oppineet levittävät innokkaasti „maaperän hedelmällisyyden häviämisen” teoriaa, joka on eräs malthusilaisten sepittelyjen muoto. Tämä taantumuksellinen teoria väittää, että työn ja pääoman lisäsjoiotukset maaperään eivät muka voi johtaa maan tuottavuuden progressiiviseen lisääntymiseen ja että viljelyspinta-alan luonnollinen rajoittuneisuus on voittamattomana esteenä elintarvikkeiden tuotannon lisäämiselle. Käytäntö kuitenkin osoittaa, että maataloustieteen ja -tekniikan kehittyessä ns. huonoimmat maat voivat antaa paljon suuremman sadon kuin aikaisemmin saatiin kaikkein parhaimmilta mailta. Esimerkiksi huonoina pidetyt happamat podsoli-maat antavat kalkitsemisen ja orgaanisten lannoitteiden käytön tuloksena suuren sadon. Samanlaisen tuloksen saa aikaan suola-peräisten maiden kipsilannoitus. Osoittaessaan „hedelmällisyyden häviämisen lain” paikkansapitämättömyyden ja taantumuksellisuuden Lenin kirjoitti:

„Porvarillinen apologeetta yrittää luonnollisesti olla huomioonottamatta maanviljelyksen takapajuisuuden yhteiskunnallisia ja historiallisia syitä säilyttäen syyn 'luonnonvoimien konservatiivisuuden' ja 'vähenevän hedelmällisyyden lain' kontolle. Tuo surullisen kuuluisuuden saanut laki ei sisällä mitään muuta kuin apologetiikkaa ja tylsäjärkisyttä.”²

Väestökysymyksen tunnolliset tutkijat tulevat väistämättä siihen johtopäätökseen, että maalla on miltei loputon kyky kohottaa tuottoisuuttaan suotuisten teknillisten ja yhteiskunnallisten ehtojen vallitessa. Mineraalirikkaudet ja energiavarat ovat vielä suurelta osalta käyttämättä.

¹ Elmer Pendell, *Population on the Loose*, N. Y. 1951, Foreword, pp. XI, XII, 297, 324.

² V. I. Lenin, *Teokset*, 13. osa, s. 168.

Brasilialainen tiedemies Josué de Castro on osoittanut tutkimuksissaan, että miljoonat ihmiset kokevat aliravitsemuksen ja nälän tragedian yhteiskunnallisen järjestelmän epäkohtien vuoksi. De Castron teoksissaan esittämien laskelmien mukaan ihmiskunta voi raivata pelloksi noin 6,5 miljardia hehtaaria maata. Nykyhetkellä viljelty ala käsittää alle 800 miljoonaa hehtaaria eli 8 kertaa vähemmän kuin olisi mahdollista.

Kuuluisa elintarvikekysymysten tuntija John Boyd Orr toteaa: „Jos suoritettaisiin toimenpiteitä viljelyspinta-alan laajentamiseksi kastelun, pensastojen raivauksen ym. avulla, maapallo voisi tuottaa elintarvikkeet 6 miljardille ihmiselle.”¹

Tunnettu tilastotieteilijä R. Kuczynski on tullut perusteellisten laskelmien jälkeen siihen johtopäätökseen, että maa voi elättää 10—11 miljardia ihmistä.²

Malthusilaisten käsityksiä kumoavia vakuuttavia laskelmia esittää kuuluisa amerikkalainen geologi K. F. Moder kirjassaan „Riittävästi, jopa enemmän kuin tarvitaan”. Tekijä esittää numeroita eläin- ja kasvikunnan uudistettavista voimavaroista sekä vesivoimasta ja uudistamattomista mineraalirikkauksista. Kirjan otsikon mukaisesti hän todistaa: „Maata on riittävästi, jopa enemmän kuin tarvitaan.”

Luonnonehdot eivät aseta voittamattomia esteitä ihmiskunnan kasvulle ja etenevälle kehitykselle. Ihmisten aineellinen hyvinvointi ei riipu biologisista lisääntymisen laeista, vaan yhteiskuntaelämän rakenteesta.

Malthusilaisten saarnaaman väestön supistamisen ohella nykyaikaisessa porvarillisessa sosiologiassa eräissä Euroopan maissa ja USA:ssa levitetään edelleenkin sellaista teoriaa, että väestön kasvusta riippuu tuotannon ja yhteiskuntaelämän kaikkien puolien kehitys. Tämän teorian kannattajat puolustavat väestön kasvun lisäämistä eräissä maissa (Ranskassa, Länsi-Saksassa, USA:ssa). He ilmaisevat porvariston niiden piirien katsomuksia, jotka näkevät väestön nopeassa lisäkasvussa keinon menekkimarkkinoiden laajentamiseksi ja lähteen halvan työvoiman sekä tykinruoan saamiseksi hyökkäyssotiin.

Sosiologiset teoriat, jotka selittävät yhteiskunnan kehitystä biologisten lisääntymisen lakien nojalla, eivät kestä tieteellistä arvostelua ja itse elämä kumoaa ne. Ei nopealla eikä hitaalla väestön kasvulla voida selittää, miksi jokin yhteiskuntajärjestelmä muuttuu juuri tietynlaiseksi uudeksi yhteiskuntajärjestelmäksi, miksi alkukantainen yhteisö muuttui orjanomistusyhteis-

¹ John Boyd Orr, *The White Man's Dilemma*, London 1953, p. 79.

² R. R. Kuczynski, *The World's Future Population*. „Population” (Lectures on the Harris Foundation), 1929, p. 286.

kunnaksi, tämä feodaaliseksi ja feodaalinen puolestaan porvarilliseksi yhteiskunnaksi, mutta eivät muuttuneet joksikin toiseksi järjestelmäksi.

Jos väestön kasvu olisi yhteiskunnan kehityksen määräävä tekijä, niin asukastiheydestä riippuisi yhteiskuntajärjestelmän tyyppi ja yhteiskunnan kehitystaso. Tosiasiat kuitenkin osoittavat, että yhteiskunnan kehitystaso ja yhteiskuntaelämän muodot eivät määräydy väestön tiheyden mukaan. Esimerkiksi asukastiheys sellaisissa Länsi-Euroopan maissa kuin Saksan Liittotasavallassa, Englannissa, Belgiassa ym. on paljon suurempi kuin Neuvostoliitossa, mutta näissä maissa vallitsee vielä kapitalistinen järjestelmä, kun taas Neuvostoliitossa kapitalismi hävitettiin jo kauan sitten, on rakennettu sosialistinen yhteiskunta ja suoritetaan asteittaista siirtymistä sosialismista kommunismiin.

Porvarilliset väestöteoriat eivät pysty selittämään, miksi eri maissa asukastiheys ja väestön kasvun nopeus ovat erilaiset ja mikä määrää väestön kasvun. Historiallinen materialismi antaa tähänkin kysymykseen selvän vastauksen osoittaessaan, että väestön kasvu ei riipu ainoastaan luonnonlaeista, vaan myös yhteiskuntajärjestelmän luonteesta, sosiaalisista ehdoista. Imperialismin vallitessa, jolloin kansanjoukkojen ahdinko ja kurjuus lisääntyvät, jolloin sodat ja pulat lisäävät niiden toimeentulon turvaamattomuutta ja epävarmuutta, väestön kasvu porvarillisissa maissa hidastuu. Taloudellisen suhdanteen nousu kansantalouden militarisoinnin yhteydessä saa aikaan väestön kasvun väliaikaisen lisääntymisen.

Heikosti kehittyneissä maissa tuntuu imperialismin kaudella-kin väestön kasvunpaine tuotantovoimiin, taloudellisen kehityksen alhainen taso johtaa suhteellisen liikaväestön muodostumiseen. Imperialistiset valtiot, jotka ryöstävät siirtomaita ja riippuvaisuussuhteessa olevia maita, saattavat häviöön perinteellisen pientuotannon ja estävät samaan aikaan näiden maiden teollistamista, muodostavat niissä joukkoluontoisen avoimen ja peitetyn työttömyyden. Näissä oloissa tuotannon kasvu henkilöä kohden ja erittäinkin kansallistulon kasvu siltä osalta, mikä menee laajojen joukkojen kulutukseen, jää jälkeen väestön

lisäkasvusta. Juuri tämä selittää „liikaväestön” muodostumisen heikosti kehittyneissä maissa.

Siirryttäessä kapitalismista sosialistiseen yhteiskuntaan muuttuvat väestölait. Sosialistisessa yhteiskunnassa työkykyisen väestön lisääntyminen ei voi johtaa työttömyyteen. Työvoimalle löytyy järkiperäinen sijoitus herkeämättä kasvavassa tuotannossa, joka perustuu tuotantovälineiden yhteiskunnalliseen omistukseen ja koko kansantalouden suunnitelmalliseen kehittämiseen koko väestön, yhteiskunnan kaikkien jäsenten aineellisten ja sivistyksellisten tarpeiden tyydyttämisen ja elintason kohottamisen hyväksi. Tämän vuoksi kapitalismille ominainen suhteellisen liikaväestön laki kadottaa voimansa sosialismin aikana.

Siirryttäessä kapitalismista sosialismiin ei vastaavaisuus tuotannon kehitystason ja työkykyisen väestön lukumäärän välillä tietenkään muodostu nopeasti kaikissa maissa. Neuvostoliitossa esiintyi siirtymäkaudella useiden vuosien aikana työttömyyttä, joka johtui teollisuuden riittämättömästä kehityksestä. Ei myöskään Euroopan kansandemokratian maissa voitu sijoittaa koko työkykyistä väestöä tuotantoon kuin vasta jonkin ajan kuluttua. Sitä suuremmalla syyllä tämä tuntuu siirryttäessä sosialismiin taloudellisessa suhteessa heikosti kehittyneissä Aasian maissa. Tuotantovälineiden ollessa riittämättömiä näissä maissa ei voida heti sijoittaa tuottavaan työhön koko työkykyistä väestöä. Tämän seurauksena siellä vielä jonkin ajan kuluessa ilmenee väestön kasvunpainetta tuotantovoimiin, ja siis osa väestöstä on „liikaa”.

Mutta tämä vielä ilmenevä epäsuhde työvoiman lukumäärän ja tuotantovälineiden määrän välillä ja tietyt vaikeudet väestön elämässä eivät johdu luonnonlaeista, vaan perinnäisestä teknillis-taloudellisesta takapajuisuudesta, jonka oli aiheuttanut tilanherrojen, comprador-pääoman ja ulkomaisten imperialistien valta. Nämä vaikeudet voivat tulla voitetuiksi ainoastaan sosialistisen tuotannon ja kulttuurin nopean kasvun pohjalla.

Siis väestön kasvu ei määrää yhteiskunnan kehitystä eikä yhteiskuntajärjestelmän luonnetta, vaan päinvastoin yhteiskuntajärjestelmän luonteesta riippuvat suuremmissa määrin väestön kasvun lait.

4. Aineellisten hyödykkeiden tuotantotapa. Tuotantovoimat ja tuotantosuhteet

Ulkoinen luonto ja väestön kasvu ovat vain edellytyksiä yhteiskunnan kehitykselle. Perimmäisenä syynä, kaikkien muutosten lähteenä yhteiskunnallisessa elämässä on yhteiskunnallisten tuotantovoimien kasvu. Lenin osoitti Marxiin nojaten, että tuotantovoimien kehitys on yhteiskunnallisen edistyksen korkein kriteeri.¹ Mutta mitä ovat tuotantovoimat, mitkä ovat niiden perusainekset?

Tuotantovoimat ilmaisevat ihmisten suhdetta luonnonesineisiin ja -voimiin, joita yhteiskunta käyttää aineellisten hyödykkeiden tuotantoon. Ne eivät tietenkään muodosta luonnon osaa, kyseessä on sosiaalinen kategoria. Siksi „...jokainen tuotantovoima on hankittu tuotantovoima, edellä käyneen toiminnan tuote. Tuotantovoimat ovat näin ollen ihmisten käytännöllisen toimintakyvyn tulos...”²

Tuotantovoimiin kuuluvat sekä tuotannon esineelliset että persoonalliset tekijät, jotka muodostavat tietyn ykseyden. Tuotantovoimien esineellisiä aineksia ovat ennen kaikkea työvälineet. Marx totesi, että kaikista työvälineistä määräävä merkitys on tuotantokalustolla, joiden kokonaisuutta voidaan nimittää tuotannon luustoksi ja lihasoksi. Tuotantokalustoa ovat esine tai esineiden yhdistelmä, jonka avulla ihminen on yhteydessä työn esineeseen ja jolla vaikutetaan työn esineeseen. Käyttäen esineiden mekaanisia, fysikaalisia ja kemiallisia ominaisuuksia ihminen panee ne toimimaan valtansa välikappaleina luontoon nähden. Nykyaikaista tuotantokalustoa ovat kaikenlaatuiset koneet, mekanismit, erilaiset kojeet, työkalut jne. Mutta työvälineen käsite on laajempi kuin työkalujen käsite. Siihen sisältyy myös polttoaine, hiili, öljy jne., voimatalous kokonaisuudessaan, kaikenlaiset sähkövoimalaitokset ja myös apuvälineet sekä tuotantorakennukset. Maataloudessa saavat yhä kasvavan merkityksen lannoitteet ja rikkaruoho- ja tuholaistorjuntaan käytettävät kemialliset aineet.

Tuottamiseen tarvitaan myös työn esineitä. Ilman työn esinettä ei voi olla tuotantoa, eikä voi olla myöskään työn tuotetta.

¹ V. I. Lenin, Teokset, 13. osa, s. 231; 32. osa, s. 226.

² K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset, II osa, s. 399.

Mutta luonnosta saatavia työn esineitä, jotka ovat olemassa ihmisestä kokonaan riippumatta, esimerkiksi malmi, hiili ja öljy maan uumenissa, kalat vesistöissä, puut metsässä, auringon, tuulen ja koskien energia jne., ei voida laskea yhteiskunnallisiin tuotantovoimiin kuuluviksi. Raaka-aineteollisuudessa on työn esineenä meitä ympäröivä luonto, joka on olemassa ihmisestä riippumatta. „Tarkastelkaamme esim. vuoriteollisuutta”, kirjoitti Marx. „Siinä ei käsitellä mitään raaka-ainetta, sillä työn esine, esim. kupari, on luonnontuote, joka ensin on työllä hankittava.”¹

Paitsi esineellisiä aineksia tuotantovoimiin kuuluvat vielä tuotannon persoonalliset tekijät. *Ihmiset, aineellisten hyödykkeiden tuottajat, työtätekevät joukot ovat ratkaiseva, tärkein tuotantovoima.* Marx totesi, että „...mahtavin tuotantovoima on itse vallankumouksellinen luokka”². Sama ajatus on ilmaistu Leninin tunnetuissa sanoissa: „*Koko ihmiskunnan tärkein tuotantovoima on työläinen, työtätekevä.*”³

Marxilais-leniniläinen käsitys tuotantovoimista on perustana sille historiallisen materialismin mitä tärkeimmälle ajatukselle, että historian luoja ovat kansanjoukot, aineellisten hyödykkeiden tuottajat. Tuotantokalusto, tekniikka, on suunnaton voima, mutta ilman ihmistä se on kuollut. Niin suuri kuin tuotantokaluston ja työvälineiden merkitys onkin, esittää elävä työ aktiivista osaa tuotantoprosessissa. Luonnehtiessaan tuotantovälineiden ja ihmistyön osuutta tuotantoprosessissa Marx toteaa: „Kone, joka ei työprosessissa ole käytännössä, on hyödytön. Sitä paitsi joutuu se luonnollisen aineenvaihdon hävittävään valtaan. Rauta ruostuu, puu mätänee. Lanka, jota ei kudota tahi neulota, on turmeltunutta puuvillaa. Elävän työn täytyy tarttua näihin olioihin, herättää ne kuolleista, muuttaa ne vain mahdollisista todellisiksi ja vaikutuskykyisiksi käyttöarvoiksi.”⁴

Elävä työ säilyttää ja siirtää valmistettavaan tuotteeseen aikaisemman työn kulutuksen, joka on esineellistynyt tuotantovälineissä. Esimerkiksi autossa on esineellistynyt paitsi auto-tehtaan työläisten työtä myös työ, joka on aikaisemmin suoritettu louhittaessa malmia, sulatettaessa terästä samoin kuin

¹ K. Marx, Pääoma, II osa, s. 168.

² K. Marx, *Das Elend der Philosophie*, Stuttgart 1919, S. 163.

³ V. I. Lenin, Teokset, 29. osa, s. 344.

⁴ K. Marx, Pääoma, I osa, s. 194.

rakennettaessa koneita, joiden avulla auton eri osat valmistetaan ja kootaan. Tuotantoprosessissa lisätään aikaisempaan tuotantovälineissä esineellistyneeseen työhön uusi, elävä työ, joka olennoituu valmistetuissa tuotteissa.

*Yhteiskunnallisia tuotantovoimia ovat siis yhteiskunnan luomat tuotantovälineet ja ennen kaikkea työkalut sekä myös ihmiset, jotka panevat ne toimimaan ja tuottavat aineellisia hyödykkeitä.*¹

Tämä on tietenkin yleinen määritelmä, joka soveltuu kaikkiin historian kausiin. Mutta tuotantovoimien sisältö ja luonne ovat historiallisesti muuttuvia, ja tästä johtuen rikastuu myös tuotantovoimien käsite. Alkukantaisessa yhteisössä työnvälineet olivat äärimmäisen alkeelliset: kivistä, kiviveitsi, keppi, myöhemmin jousi ja nuoli; nykyisin työnvälineitä luonnehtii valtavien tehtaitten, kaivosten, voimalaitosten, rautateiden, vesi- ja ilmaliikenteen olemassaolo. Ihmiskunnalla on mahtavia ja yhä kehittyviä tuotannon mekanisoinnin ja automaation välineitä. Yhtä merkittäviä muutoksia on tapahtunut myös työn luonteessa ja työvoimassa, ihmisissä, jotka välittömästi osallistuvat

¹ Talusmaantieteellisessä kirjallisuudessa ymmärretään tiettyjen seutujen, alueiden ja maiden tuotantovoimilla sekä yhteiskunnallisia tuotantovoimia että „luonnollisia tuotantovoimia”, ts. luonnonvaroja. Mutta tämä ei anna perustetta sosiaalisten ja luonnonilmiöiden sekä niitä vastaavien käsitteiden sekoittamiselle.

Luonnonvaroilla on valtava merkitys tuotantovoimien kehitykselle, mutta ne eivät määrää sitä. Päinvastoin, yhteiskunnallisten tuotantovoimien kehityksen tasosta riippuu tuotannon löydettyjen luonnonvarojen määrä ja niiden hyväksikäyttö. Tuotannon kehittyessä löydetään uusia luonnonrikkauksien lähteitä, ja toisaalta eräät luonnonehdot voivat johtaa tuotannon supistumiseen, esimerkiksi metsien häviämisen ja kaivosten ehtymisen ym. johdosta.

Jos on väärin sisällyttää luonnonvarat, luontoperäiset työn esineet *yhteiskunnallisiin* tuotantovoimiin, niin asia on toisin niiden työn esineiden suhteen, jotka jo ovat läpikäyneet tuotannon ahjon. Näitä ovat esimerkiksi takorauta, valurauta, teräs, kupari, alumiini ja synteettiset aineet, jotka ovat välttämättömiä raaka-ainetta, materiaalia koneiden, kojeiden ja muiden tuotantovälineiden tuotantoa varten. Mainitut työn esineet kuuluvat kiistattomasti *yhteiskunnallisiin* tuotantovoimiin, sillä ne ovat yhteiskunnallisen työn tuotteita, jotka niiden muokkauksen eri asteilla palvelevat tuotannon jatkumista. Siis työn esineet tulevat tuotantovoimiksi silloin, kun ne vedetään jatkuvaan tuotantoprosessiin.

Täytyy myös ottaa huomioon, että niin suuri kuin työn esineiden merkitys tuotannolle onkin, ne eivät milloinkaan ole sen ratkaiseva tekijä. Eivät työn esineet eivätkä tuotetut toimeentulovälineet säädiä niiden tuotantovoimien luonnetta, joista riippuu yhteiskunnallisen kehityksen kulku. „Taloudellisia ajanjaksoja”, kirjoitti Marx, „ei erota toisistaan se, mitä tehdään, vaan se, kuinka, millä työvälineillä työskennellään.” (Pääoma, I osa, s. 191.) Työvälineet, ennen kaikkea tuotantokalusto, on yhteiskunnallisen tuotannon kehityksen ratkaiseva osoitin.

tuotantoprosessiin. Monien vuosisatojen kuluessa aineellisten hyödykkeiden tuottajien osuus rajoittui pääasiassa ruumiilliseen, käsin tehtävään työhön, lihasvoimien käyttöön. Tuotannollinen kokemus karttui hitaasti ja siirtyi välittömästi työntekijältä toiselle. Kapitalismin kehittyessä työnjako ja työntekijäin erikoistuminen syvenevät. Samalla alkaa laajentua tieteen saavutusten teknologinen soveltaminen tuotantoprosessiin. Mutta nämä prosessit johtavat kapitalismin vallitessa henkisen ja ruumiillisen työn irtaantumiseen toisistaan ja niiden vastakohtaisuuden kasvuun. Tieteen ja tekniikan saavutukset eivät voi kapitalismin vallitessa tulla kaikkien työläisten omaisuudeksi.

Vasta siirtyminen sosialismiin poistaa tämän kapitalismille ominaisen tuotantovoimien kasvua rajoittavan esteen. Henkisen ja ruumiillisen työn vastakohtaisuus häviää, aineellisen tuotannon työntekijät oppivat käyttämään yhä enemmän tieteen ja nykyaikaisen tekniikan saavutuksia. Ilmaantuu uudentyypinen työntekijä, joka tietyn tuotannollisen kokemuksen ja työtottumusten ohella omaa myös nykyaikaisen tieteen ja tekniikan perustiedot.

Ihmisillä, jotka osallistuvat tuotantoprosessiin, tulee nykyisin olla entistä enemmän välttämättömiä tieteellisiä ja teknillisiä tietoja, jotka vastaavat nykyaikaisen tuotantotekniikan ja teknologian vaatimuksia. Työtätekevien ihmisten, yhteiskunnan perustuotantovoiman, luonteessa ja tehtävissä tapahtuu suuri laadullinen muutos.

Tieteen yhdistäminen elimellisesti tuotantoon ja sen soveltaminen entistä laajemmassa mitassa tuotannon tekniikkaan ja teknologiaan muuttaa sen entistä suuremmassa määrässä välittömäksi tuotannolliseksi voimaksi. „Tieteen hyväksikäytöstä”, sanotaan NKP:n ohjelmassa, „tulee tekijä, joka vaikuttaa ratkaisevasti yhteiskunnan tuotantovoimien kasvun tehostamiseen.”

Tuotantoprosessissa esittävät entistä tärkeämpää osaa keino-tekkoiset työn esineet, synteettiset aineet.

Kaikki tämä puhuu tuotantovoimien luonteen valtavasta muutoksesta, tuotannon esineellisten ja persoonallisten tekijöiden historiallisesta kehityksestä.

Tuotantovoimat muodostavat ainoastaan tuotantotavan yhden puolen. Tuotantoprosessissa ihmiset ovat tietyssä suhteessa paitsi luontoon myös toisiinsa. Nämä ihmisten keskinäissuhteet

tuotantoprosessissa, joita Marx nimitti *tuotantosuhteiksi*, muodostavat tuotantotavan toisen puolen.

Tuotantovoimat ja tuotantosuhteet ykseytenä muodostavat tuotantotavan.

„Tuotannossa”, kirjoitti Marx, „eivät ihmiset vaikuta yksinomaan luontoon, vaan toisiinsakin. He tuottavat vain toimissaan tietyllä tavalla yhdessä ja vaihtamalla toimintojaan keskenään. Tuottaakseen he rupeavat tiettyihin yhteyksiin ja suhteisiin toistensa kanssa, ja vain näiden yhteiskunnallisten yhteyksien ja suhteiden puitteissa he vaikuttavat luontoon, tuottavat.”¹

Ihmiset eivät tuota aineellisia hyödykkeitä yksinään, eristettynä toisistaan. Yhteiskunnan ulkopuolella, ilman ihmisten välistä tuotannollisia yhteyksiä, ei voi olla tuotantoa. Muinaisina aikoina ihmiset elivät yhteisinä ja työskentelivät yhdessä. Tuotantovälineiden yksityisomistuksen synty lopetti alkukantaisen yhteisön tuotannon, mutta teki samalla tuottajien väliset taloudelliset yhteydet paljon monipuolisemmiksi. Myöskin talonpojan ja käsityöläisen pientalous, joka ensi näkemältä vaikuttaa sulkeutuneelta ja eristyneeltä, liittyy tosiasiaassa yhteiskunnalliseen tuotantoon. Talonpoikien ja käsityöläisten käyttämät työkalut eivät ole heidän tekemiään, vaan niiden ihmisten, jotka louhivat rautamalmia, muuttivat sen raudaksi ja teräkseksi, valmistivat maatalouskalustoa ja käsityöläisten työkaluja. Tätä tuotantokalustoa talonpojat ja käsityöläiset saattoivat ostaa vain vaihtamalla siihen oman työnsä tuotteita.

Tuotantosuhteiden käsite sanan laajassa mielessä ymmärrettynä käsittää kaikki ihmisten välisten taloudellisten suhteiden muodot. Tällaisia suhteita on esimerkiksi yhteiskunnallinen työnjako tuotannon eri aloilla toimivien ihmisten kesken, mm. raaka-aine- ja jalostusteollisuuden välillä. Taloudellisten ja tuotantosuhteiden tietyn alueen muodostaa myös kaupungin ja maaseudun välinen työnjako, sekä näiden keskinäisten taloudellisten yhteyksien muodot. Vaihdon, oston ja myynnin suhteet ovat myös tuotantosuhteita. Tulonjakotavat muodostavat niin ikään tuotantosuhteiden erään puolen.

¹ K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset, I osa, s. 59.

Tuotantosuhteet sanan laajassa mielessä käsittävät siis aineellisten hyödykkeiden tuotannon, vaihdon ja jaon suhteet. Ahtaammassa mielessä Marx käyttää tätä käsitettä silloin, kun hän erottaa ne suhteet, jotka liittyvät välittömästi tuotantoprosessiin, ja osoittaa, että vaihdon ja jaon suhteet muodostavat niiden kääntöpuolen.

Materiaalien ja esineiden liikunnan takaa kapitalistisessa tavarantuottajien yhteiskunnassa tulee nähdä myös ihmisten väliset suhteet ja yhteydet. Tuotantosuhteiden olemusta selvittäessä on näytettävä erilaisten sosiaalisten ryhmien asema tuotannossa ja niiden keskinäissuhteet.

Tuotantosuhteissa kokonaisuudessaan ovat perustavana ja kaikkia muita suhteita määräävänä ihmisten suhde tuotantovälineisiin, tuottajien ja tuotantovälineiden toisiinsa liittymisen muodot ja siis omistusmuodot. Jokaisen tuotantosuhteiden tyyppin olemusta luonnehtii ennen kaikkea tuotantovälineiden omistusmuoto, ts. se, kenen hallussa tuotantovälineet (maa ja sen rikkaudet, metsät, raaka-aineet, tuotantokalusto jne.) ovat.

On olemassa kaksi omistuksen perusmuotoa: yksityinen ja yhteiskunnallinen. Tuotantosuhteiden kaksi perusmuotoa eroavat toisistaan riippuen omistusmuodoista, siitä kenen hallussa ovat tuotantovälineet, koko yhteiskunnanko vai yksityisten henkilöiden, ryhmien ja luokkien hallussa. Jos tuotantovälineet ovat yhteiskunnan yhden osan hallussa, mutta toisella osalla yhteiskuntaa niitä ei ole, ovat suhteet ihmisten välillä herruuden ja alistuksen, riiston ja sorron suhteita. Jos tuotantovälineet ovat yhteiskunnan omistuksessa, niin suhteet ihmisten välillä rakentuvat yhteistyön ja keskinäisavun perustalle. Miksi näin tapahtuu?

Kun tuotantovälineet ovat yksityisomistuksessa, ei kaikkien ihmisten suhde niihin voi olla samanlainen. Syntyy eriarvoisuus: toiset ihmiset omistavat enemmän, toiset vähemmän tuotantovälineitä, ja monet eivät omista niitä lainkaan. Mutta koska tuotantoa ei voi olla ilman tuotantovälineitä, niin ihmiset, jotka eivät lainkaan omista niitä tai eivät omista perustuotantovälineitä, joutuvat riippuvuuteen perustuotantovälineiden omistajista. Esimerkiksi työläisten, jotka kapitalismin vallitessa ovat kokonaan vailla tuotantovälineitä, on pakko tehdä työtä kapitalistien hyväksi, ja talonpojat, jotka omistavat vähän maata,

tekevät työtä tilanherrojen ja suurtilallisten hyväksi. Kun tuotantovälineet ovat yhteiskunnan omaisuutta, ovat työntekijät välittömästi yhteydessä tuotantovälineisiin; kaikki ihmiset pääsevät työhön ja saavat tietyn osuuden yhteiskunnallisesta tuotteesta.

Jokaisen tuotantotavan tärkein piirre on se, missä muodossa tuotantovälineet jakautuvat tuotantoon osallistuvien ihmisten kesken ja siis myös tapa, millä työntekijät yhtyvät tuotantovälineisiin. „Olivatpa tuotannon yhteiskunnalliset muodot mitkä tahansa”, toteaa Marx, „työläiset ja tuotantovälineet ovat aina sen tekijät. Mutta ollessaan toisistaan erotettuina kummatkin ovat sitä vain mahdollisuuksiltaan. Jotta ylipäänsä mitään voitaisiin tuottaa, niiden täytyy liittyä yhteen. Se erikoinen tapa, jolla tämä yhteenliittyminen toteutuu, erottaa toisistaan yhteiskuntarakenteen eri taloudelliset kehityskaudet.”¹

Jos tuotantovälineet ja työntekijät ovat yhtyneet toisiinsa siten, että kummatkin ovat orjanomistaja-isännän täydellistä omaisuutta, on kysymyksessä orjanomistuksellinen tuotantotapa. Jos tuotantovälineiden ja työntekijöiden yhtyminen tapahtuu siten, että tuotantovälineiden omistaja ostaa palkkatyövoimaa, ollaan kapitalistisessa tuotantotavassa. Kommunismin vallitessa tuottajat ovat välittömästi yhtyneinä koko kansan omistamiin tuotantovälineisiin, kaikilla ihmisillä on yhtäläinen asema yhteiskunnassa, samanlainen suhde tuotantovälineisiin.

Ihmisten suhde tuotantovälineisiin määrää kaikki muut suhteet yhteiskunnassa: ihmisten ja erilaisten sosiaalisten ryhmien aseman, paikan tuotannossa, keskinäissuhteen, niiden toiminnan vaihdon muodot sekä tuotteiden jakotavat. Esimerkiksi kapitalistit, jotka omistavat tuotantovälineet, määräävät kaikista heidän yrityksissään valmistetuista tuotteista, mutta työläiset, jotka ovat ne luoneet, saavat ainoastaan oman työvoimansa arvon (eikä tavallisesti sitäkään täydellisenä) työpalkan muodossa. Sosialismin vallitessa, jolloin tuotantovälineet on saatettu yhteiskunnan omistukseen, ei ole ihmisen harjoittamaa toisen ihmisen riistoa, ja joko tapahtuu työn mukaan. Kommunistisessa yhteiskunnassa, jossa vallitsee yhtenäinen koko kansan omistus,

¹ K. Marx, Pääoma, II osa, s. 34.

saatetaan voimaan tasa-arvoiset työn ja jaon ehdot, ja kaikki ihmiset tulevat saamaan tarpeidensa mukaan.

Idealistiset sosiologit väittävät, että taloudelliset suhteet perustuvat vapaaehtoiseen sopimukseen: ihmiset ovat sopineet keskenään maan muuttamisesta yksityisomaisuudeksi, ja näin ilmaantuivat maanomistajat; tilanherra on sopinut talonpoikien kanssa siitä, että hän antaa näille palasen maata, ja talonpojat tekevät vastavuoroisesti työtä tilanherran taloudessa tai maksavat hänelle veroa, ts. muuttuvat maaorjiksi; kapitalisti on sopinut työläisten kanssa siitä, että nämä tekevät tietystä maksusta työtä hänen tehtaassaan, siten syntyivät kapitalistiset yritykset.

Mutta herää kysymys, miksi ihmisten välille muodostuvat juuri tällaiset eivätkä muunlaiset suhteet? Johtuuko se ihmisten toivomuksesta?

Tuotantosuhteet eivät voi muodostua mielivaltaisesti, sillä ne ovat objektiivisia, aineellisia suhteita, jotka eivät ole riippuvaisia ihmisten tahdosta. Ihmiset eivät ole vapaita tuotantovoimiensa valinnassa, ja tuotantosuhteet ovat riippuvaisia tuotantovoimien kehitystasosta. Nykyaikaisin tuotantovälinein ei kapitalistinen tuotannonharjoittaja voi palata maaorjuuden talousjärjestelmään. Aivan samoin feodaali ei voinut oman harkintansa mukaan turvautua kapitalistiseen talousjärjestelmään, sillä keskiaikaisin työkaluin ei suurtalouden harjoittaminen palkkatyövoiman avulla ollut ajateltavissa. Maaorja ei olisi voinut tehdä työtä koneilla, jotka vaativat käyttäjältään korkeampaa kulttuuritasoa ja enemmän kiinnostusta työhön. Vasta silloin, kun maaorjatyö oli tuotantovoimien kehittyttyä häviämässä, alkoivat tilanherrojen latifundiot vaihtua kapitalistisiin talouksiin.

Elämän välttämättömyys pakottaa ihmiset tuottamaan toimeentulonsa välineitä, mutta koska he suorittavat tuotantoa aina tietyissä, tahdostaan ja toivomuksistaan riippumattomissa objektiivisissa olosuhteissa, eivät tuotantoprosessissa ihmisten välille muodostuvat suhteetkaan rakennu heidän harkintansa mukaan. Eikä siinä kaikki. Joutuessaan näihin suhteisiin ihmiset voivat jopa olla tajuamatta, että he ovat keskenään yhteiskunnallisissa tuotantosuhteissa. Tätä esimerkiksi ei tavallisesti tajunnut talonpoika, joka vei viljaansa markkinoille, joutuen riippuvaisuuteen markkinaelämän ailahteluista.

Jokainen sukupolvi kohtaa tietyn tuotantotavan ja on sen kehityslakien alainen, kunnes tämä tuotantotapa joutuu muutoksen alaiseksi. Tuotantotavan muuttuminen ei tapahdu mielivaltaisesti, vaan lainmukaisesti, riippuen tuotantovoimien kehityksasteesta ja kehityksen tarpeista.

5. Tuotantotavan määräävä osuus yhteiskuntaelämän muotojen muuttumisessa

Tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden kehityksen tutkiminen antaa avaimen yhteiskunnan rakenteen selvittämiseen sekä yhden yhteiskunta- ja talousmuodostuman toiseksi vaihtumisen syiden ymmärtämiseen.

Jokainen yhteiskunta- ja talousmuodostuma on tietty aste ihmiskunnan etenevässä kehityksessä. Ihmiskunnan historia on yhteiskunta- ja talousmuodostumien vaihtumisen ja kehityksen historiaa: *alkukantaisen yhteisömuodostuman* sijalle tuli *orjanomistusjärjestelmä*, joka vaihtui *feodalsmiin*; feodalistisen järjestelmän oli väistyttävä *kapitalistisen* tieltä, ja kapitalistinen järjestelmä on nykyisin monissa maissa korvattu *sosialistisella* järjestelmällä, joka on *kommunistisen* yhteiskuntamuodostuman ensimmäinen vaihe.

Yhteiskunta- ja talousmuodostumien toisiaan seuraava vaihtuminen perustuu tuotantotapojen vaihtumiseen. Silloin kun vanhan tuotantotavan tilalle tulee uusi, tuo tämä mukanaan koko yhteiskuntajärjestelmän muuttumisen alhaalta ylös asti. Jokaisen yhteiskuntamuodostuman olemassaolo on historiallisesti oikeutettu niin kauan kuin se edistää yhteiskunnan etenevää kehitystä. Mutta kun olemassaoleva yhteiskuntajärjestelmä, ennen kaikkea yli-ikäiseksi käynyt tuotantotapa, muuttuu tuotantovoimien kehityksen jarruksi, käy kyseessä olevan yhteiskunnan tuho väistämättömäksi.

Myös jokaisen yhteiskunta- ja talousmuodostuman sisäinen rakenne on riippuvainen tuotantotavasta. Historia osoittaa, että yhteiskuntaelämän rakenne, yhteiskunnan luokkakokoonpano, poliittiset, oikeudelliset, eettiset ym. katsomukset ja niitä vastaavat laitokset ovat viime kädessä tuotantotavan määräämiä. Eri-laisten yhteiskunta- ja talousmuodostumien vertailu osoittaa,

että yhteiskunnan jakautuminen luokkiin, toisen ihmisen toiseen kohdistama riisto, poliittinen sorto ja joukkojen oikeudettomuus liittyvät historiallisesti määräytyviin tuotantotapoihin, jotka perustuvat tuotantovälineiden yksityisomistukseen. Alkukantaisessa yhteisöjärjestelmässä, jossa tuotantovälineet olivat yhteisön omistuksessa, ei ollut luokkia eikä ihmisen harjoittamaa toisen ihmisen riistoa. Yksityisen tuotannon ja tuotantovälineiden yksityisomistuksen ilmaannuttua yhteiskunta jakautui luokkiin, ja ihmisten välille muodostuivat riisto-, herruus- ja alistussuhteet. Nämä suhteet ovat luonteenomaisia orjanomistujärjestelmälle, feodalismille ja kapitalismille. „Orjuus on ensimmäinen, antiikin maailmalle ominainen riiston muoto; sitä seuraa keskiajalla maaorjuus, uudella ajalla palkkatyö”, toteaa Engels. „Nämä ovat orjuuden kolme suurta muotoa, luonteenomaisia sivistyskauden kolmelle suurelle ajanjaksolle...”¹

Vasta tuotantovälineiden yksityisomistukseen perustuvien tuotantotapojen hävittyä ja sosialistisen tuotantotavan synnyttyä ja vakiinnuttua koko yhteiskuntaelämän rakenne muuttuu perinpohjin. Riistäjäluokat häviävät, ihmisten toisiinsa kohdistama riisto loppuu ja uudet poliittiset ja oikeudelliset katsomukset ja laitokset, jotka ilmaisevat työtätekevien etuja, vakiintuvat.

Yhdessä tuotantotapojen muuttumisen kanssa ovat tapahtuneet myöskin suku-, heimo- ja perhesuhteiden muutokset.

Alkukantaisessa yhteisöjärjestelmässä ei ollut yksiaviosta *perhettä*. Taloudellisen perussolun muodosti silloin sukuyhteisö. Alkukantaisen yhteisön varhaisilla kehitysasteilla vallitsi ryhmäavio, mutta sittemmin ilmaantui parittaisperhe. Sukuyhteisössä oli naisilla alussa etusija, mikä johtui heidän paikastaan tuotannossa. Kasvisruoan kerääjinä ja kotitalouden hoitajina työkentelevät naiset laskivat perustan alkukantaiselle maanviljelykselle, jolla oli ratkaiseva merkitys toimeentulovälineiden hankinnalle. Miesten asiana ollut metsästyks ei voinut olla luotettava toimeentulolähde. Tämän johdosta saivat naiset korkeamman aseman kuin miehet. Siirryttäessä metsästyksestä karjanhoitoon ja sitten kuokkaviljelystä auraviljelyyn miehet saavuttivat hallitsevan aseman yhteiskuntaelämässä. Matriarkaatin tilalle tuli patriarkaatti. Kun aikaisemmin lasten syntyperän määrittely

¹ K. Marx ja F. Engels, Valitut teokset, II osa, s. 289.

ja omaisuuden periytyminen tapahtui naispuolista linjaa, äidin mukaan, niin nyt se tapahtui miespuolista linjaa, isän mukaan. Niin syntyi yksiavioinen perhe miehen ollessa oman yksityisen taloutensa johdossa. Yksityisomistus liittyy erottamattomasti tällaisen, yhteiskunnan taloudelliseksi soluksi muodostuneen erillisen ja yksiavioisen perheen syntyyn.

Koko riistoyhteiskunnan historian kuluessa naiset ovat olleet poljetussa, oikeudettomassa asemassa. Yksityisomistusjärjestelmä orjuutti naisen, hänestä tuli miehen omaisuutta. Vasta suurteollisuuden kehittyessä ja naisten tultua mukaanvedetyiksi tuotantoon avautui tie heidän vapautumiseensa. Naistyöläisistä tuli aktiivinen voima taistelussa riistäjiä vastaan. Suurteollisuus „synnyttää kuitenkin ... uudet taloudelliset perusteet korkeammalle perhemuodolle ja sukupuolien välisille suhteille antamalla yhteiskunnallisesti järjestetyissä tuotantoprosesseissa kodin piirin ulkopuolella naisille, nuorille henkilöille ja lapsille ratkaisevan merkityksen”¹, kirjoitti Marx.

Mutta vasta tuotantovälineiden yksityisomistuksen hävittämisen mukana luodaan edellytykset naisten täydelle tasa-arvoisuudelle miesten kanssa. Sosialismin vallitessa naisella on miehen kanssa yhdenvertainen paikka tuotannossa sekä yhteiskunnallisessa, valtiollisessa ja kulttuurielämässä. Samalla kehittyvät edellytykset miehen ja naisen täydelliselle tasa-arvoisuudelle perheessä. Kun tuotantovälineiden yksityisomistus runteli perhesuhteet, niin sosialistinen omistus on terveiden perhesuhteiden lujittamisen perusta. Kommunismin vallitessa perhesuhteet puhdistuvat lopullisesti aineellisista etulaskelmista, rakentuvat kokonaan keskinäisen rakkauden ja ystävyuden pohjalle, saavutuksen suuren puhtauden ja kestävyuden.

Kaikkien yhteiskuntaelämän muotojen riippuvaisuus tuotantotavasta voidaan havaita myös tarkasteltaessa sellaisten etnisten ja historiallisten ihmisyyhteisömuotojen kuin *heimon*, *kansallisuuden* ja *kansakunnan* syntyä ja kehitystä.

Alkukantaisessa yhteisössä ei ollut ihmisten jakoa kansakuntiin, vaan väestö jakautui suvuittain ja taloudellinen elämä pysytteli suvun rajoissa. Tuotannon kehittyessä taloudelliset suhteet laajenivat käsittämään heimoja ja heimoliittoja. Mutta

¹ K. Marx, Pääoma, I osa, s. 456.

heimoliitot eivät olleet kestäviä yhteisöjä. Yhteys heimojen välillä milloin lujittui, milloin jälleen heikkeni, kunnes tuotantovoimien kehitys ja taloudellisten yhteyksien lujittuminen liittivät ihmiset suuremmiksi ja pysyvämmiksi yhteenliittymiksi.

Alkukantaisten yhteisösuhteiden hajoamisen ja yhteiskunnan luokkakautumisen tuloksena syntynyt valtio merkitsi ihmisten jakoa alueellisella pohjalla eikä sukuryhmien mukaan. Väestön jako alueellisella pohjalla ja suvun tärkeimpien tehtävien siirtyminen valtiolle tekivät lopun vanhasta heimoelämästä. Mutta rikkoessaan heimoyhteisöt eivät vasta muodostuneet valtiot vielä luoneet kansallista yhteisöä. Orja- ja feodaaliyhteiskunnassa väestö jakautui kansallisuuksiin. Ja vaikka jo keskiajalla eri kansallisuuksilla oli kansakunnan muodostumiselle sellaiset edellytykset kuin kielen ja alueen yhteisyys sekä aineksia kulttuuriyhteisyyteen, niin ilman taloudellisen elämän yhteisyyttä, ilman kestäviä taloudellisia yhteyksiä maan seutujen ja alueiden välillä oli mahdotonta liittää ihmisiä yhtenäiseksi kansakunnaksi.

Kapitalistisen tuotantotavan kehitys hävitti feodaalisen pirstoutuneisuuden ja sulkeutuneisuuden, laajensi taloudellisia yhteyksiä ja johti kansallisvaltioiden muodostumiseen sekä eristyneiden feodaalisten ruhtinaskuntien häviämiseen.

Leninismi osoitti kestäättömiksi ne marxilaisuuden vastustajien väitteet, että kansalliset yhteydet ovat sukuyhteyksien jatkoa. Erillisten seutujen sulautuminen yhdeksi kokonaisuudeksi ja ihmisten yhteenliittyminen kansakunnaksi ei aiheudu sulusuhteiden kehityksestä, vaan alueiden välisen vaihdon lisääntymisestä, tavarankiertokulun kasvusta ja läheisten taloudellisten yhteyksien rakentumisesta kyseessä olevan maa-alueen väestön keskuudessa.

Taloudellinen kehitys on siis ollut se perusta, jolle on syntynyt sellainen historiallisesti pysyvä ihmisten yhteisyys kuin kansakunta. Kansakunnat syntyvät tuotantovoimien kasvun ja samalla alueella asuvien, samaa kieltä puhuvien ihmisten välisen taloudellisten yhteyksien lujittumisen perustalla.

Idealistinen sosiologia irrottaa kansallisuuskysymyksen taloudellisesta perustasta ja tarkastelee kansakuntaa erillään talous- ja yhteiskuntaelämän ehdoista, lähtien ainoastaan ihmisten psykologiasta tai kielellisestä yhteydestä. Todellisuudessa

käy kuitenkin päinvastoin: kansallinen luonne ja eri ihmisryhmille ominaiset psyykkiset piirteet ovat tulosta heidän taloudellisen elämänsä ehdoista.

Kansakunta ei ole heimo- eikä rotuyhteisö, vaan historiallisesti muodostunut ihmisten yhteisyys, joka syntyy kielen, asuma-alueen, talouselämän yhteisyyden ja eräiden kansallisen kulttuurin erikoisuuksissa ilmenevien kansallisen psykologian yhteisten piirteiden perusteella.

Kapitalismin kehitys johti porvarillisten kansakuntien ja porvarillisten kansallisvaltioiden muodostumiseen. Mutta kapitalismi toi tullessaan myös kansakuntien eriarvoisuuden ja sorron. Kapitalistista maailmantalouden järjestelmää ei luotu kansakuntien vapaaehtoisen sopimuksen tietä keskinäisen edun pohjalla, vaan monien kansojen taloudellisen orjuutuksen ja väkivaltaisen alistamisen, valloituksen ja anastamisen tietä, siirtomaavaltioituksilla ja alistamalla Aasian, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan kansat kapitalististen suurvaltojen pienen ryhmän harjoittamaan siirtomaatorjuutukseen.

Vasta sosialismi hävittää kansallisuussorron ja pystyttää kansakuntien täyden tasa-arvoisuuden. Tuotantovälineiden yksityisomistuksen ja riistäjäluokkien hävittäminen sekä sosialistisen kansantalouden järjestäminen ovat kansojen veljellisen yhteistyön perusta. Sosialististen tuotantosuhteiden pohjalla ilmaantuvat sosialistiset kansakunnat, kansojen ystävyys lujittuu, koittaa kansallisen valtion ja kansallisen kulttuurin kukoistus. Eri kansallisuuksiin kuuluville ihmisille muotoutuu yhteiset henkiset piirteet.

Kommunismin aineellisen ja teknillisen perustan rakentaminen johtaa neuvostokansat liittymään entistä kiinteämmin yhteen. Aineellisten ja henkisten rikkauksien vaihto kansakuntien välillä käy yhä voimaperäisemmäksi. Kommunismissa tapahtuu kansakuntien kaikinpuolinen lähentyminen taloudellisten, poliittisten ja henkisten etujen ja harrastusten yhteisyyden pohjalla. Yhteisen taloudellisen perustan luominen ja lujittaminen sekä kommunististen yhteiskunnallisten suhteiden kehitys johtaa aikaa myöten kansallisten eroavuuksien hälvenemiseen. Mutta se on pitkäaikainen ja dialektinen prosessi, se tapahtuu vapaiden sosialististen kansakuntien kaikinpuolisen kukoistuksen perustalla.

Yhteiskuntapoliittisessa järjestelmässä ja ihmisten henkissä elämässä tapahtuvien muutosten ehtona ovat siis muutokset tuotantotavassa. Yhteiskunnallisen järjestelmän, yhteiskunnallisten aatteiden, poliittisten ja oikeudellisten laitosten ja perheen muotojen muuttuminen tuotantotapojen kehityksen seurauksena on yhteiskunnan kehityslaki.

Kansojen historia, ihmiskunnan historia on ennen kaikkea aineellisen tuotannon, aineellisten tuotantovoimien kehityksen historiaa. Siksi tuotannon kehityslakien, tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden kehityslakien tutkiminen on avain ihmisyhteiskunnan historiallisen kehitysprosessin tieteelliseen tiedostamiseen.